

Trajna aktualnost kršćanskog personalizma

Ivan Supičić

ivan.supicic@yahoo.com

Nadovezujući na prethodne tekstove o kršćanskom personalizmu i o nekim osobnim iskustvima odnosno neposrednim dodirima s nekim od njegovih protagonista u Francuskoj, napose u vezi s krugom ljudi koji su se okupljali oko časopisa *Esprit*, a tako i o p. Stjepanu Tomislavu Poglajenu, moglo bi se dodati nekoliko riječi o još nekim iskustvima i činjenicama, i to iz naše zemlje. Naime, personalizam je imao svoje produžetke i u Hrvatskoj koji su, međutim, ostali gotovo posve nepoznati kršćanskoj i pogotovo našoj široj intelektualnoj javnosti sve do danas. Moj prvi posredni kontakt i upoznavanje sa »slučajem« p. Poglajena bio je putem isusovca p. Ivana Kozelja, porijeklom Slovenca, sveučilišnog profesora kod isusovaca na Jordanovcu u Zagrebu, od kojega sam o Poglajenu, koji je bio njegov vršnjak, mnogo saznao. A o njemu sam mnogo čuo i od nekih drugih osoba. To je bilo prije 1950. godine, na pragu mojih ranih studentskih dana. Tada sam često odlazio k p. Kozelju na Jordanovac vodeći s njim duhovne razgovore. Ni tada ni kasnije nisam upoznao nijedog svećenika koji bi svojom kršćanskom srdačnošću, ljubazljivošću i ljudskom pozornošću, razumijevanjem i duhovnim uvidima te finoćom i obzirnošću pristupa nadmašivao p. Ivana Kozelja.

U tadašnjim uvjetima zatvorenoga komunističkog društva, ideološkog terora i izolacije od Zapada, uz nemogućnosti slobodnog govora i razmjene mišljenja, nedostupnosti inozemne literature i zabrane izražavanja komunistima sumnjivih filozofskih, političkih ili religijskih uvjerenja, svaka je vijest o kršćanskim personalistima i p. Poglajenu odjekivala gotovo čarobno u malom krugu mladih u Hrvatskoj koji su znali prepoznati visoku vrijednost toga duhovno-misaonog gibanja i ljudi koji su mu u to vrijeme bili na čelu. Personalistička misao imala je snažan i znatan utjecaj, od kraja 40-ih i u 50-im godinama prošloga stoljeća, na doduše neveliku skupinu mladih hrvatskih kršćanskih intelektualaca otprilike moje dobi, tada većinom još studenata. Bilo je to teško vrijeme rata i poraća, vladavine kraćeg fašističkog i potom (pre)dugog razdoblja komunističkog terora i progona, kada se zbog jedne režimu nepoćudne riječi ili iskazanog interesa za neka djela, ideje ili osobe, koje je komunistički režim smatrao »neprijatelj-

skima«, svršavalo u zatvoru i bivalo osuđen ukoliko se nije ostajalo samo pod više-manje stalnom prismotrom i osjećajem pritiska izvan njega, ali u opasnoj ugroženosti vlastite osobe i slobode te normalnog rada i položaja u društvu.

Bila je tu, dakle, riječ o uskom krugu malobrojnih prijatelja, mladih kršćana, koji su razmišljali, sastajali se i raspravljali tajno, konspirativno, u pravome »Božjem podzemlju«, da se poslužimo riječima naslova knjige p. Poglajena, pretežno u Zagrebu, ali i u Splitu. Među njima su bila visoko cijenjena osobito tri velika imena personalističke misli i duha. Zapravo, manje bi se moglo govoriti o utjecaju na te mlade ljude, a više o osobnom slobodnom prihvaćanju i očaranosti čistoćom i dubinom one visoke koncepcije čovjeka i svijeta kakav je bio kršćanski personalizam i o njegovoj ponudi drugog i drugačijeg, pravednijeg svijeta u kojem bi ljudska osoba bila cijenjena te društvenom solidarnošću, socijalnom pravdom i politikom štice i zaštićena najviša vrijednost. U sumornoj, mračnoj, ropskoj intelektualnoj i društvenoj atmosferi komunizma, personalizam je bio svijetla zvijezda na duhovnom obzorju. A na tom zvjezdanom nebu osobito su svijetlila snažna imena trojice velikana personalizma, koji su to ostali i do danas. Bili su to: Jacques Maritain, Nikolaj Berdjajev i Emmanuel Mounier. Za tada mlade hrvatske personaliste bili su to lučonoše duha, a personalizam perspektiva i nada pri svijesti o tome da na visokoj intelektualnoj i duhovnoj razini postoji razrađena suvremena filozofska koncepcija ne samo ljudske osobe i njezina položaja u društvu, nego i društveno-politička koncepcija personalističko-kršćanskog nadahnuća ljudskoga društva i politike. Sve je to bilo snažno ohrabrenje i poticaj za njezino upoznavanje, produbljenje i pripremanje elemenata njezine konkretne povijesne realizacije.

Potajno se tada u Zagrebu, preko Francuskog instituta i drukčije, dolazilo do knjiga tih najistaknutijih personalističkih autora. Ja sam tako, posudivši je tamo (što i nije bilo baš posve bezopasno), vlastoručno prepisao (sjećam se: zelenom tintom) cijelu knjigu Jacquesa Maritaina *Principes d'une politique humaniste (Načela humanističke politike)*, od 207 stranica, što ju je 1945. objavila u Parizu izdavačka kuća Paul Hartmann. Jedno sam poglavlje iz te knjige i preveo te ga izložio i komentirao u uskom prijateljskom krugu u maloj sobici Jure Jurasu u stanu njegovih roditelja (u istoj zgradi u kojoj sam sa svojim roditeljima i sâm stanovao). Bili su prisutni Krsto Cviić, Jure Juras, Ivo Peraica i Josip Šimetin. Razvila se tom prilikom vrijedna rasprava. Preveo sam na hrvatski i cijelu omanju Maritainovu knjigu *Les droits de l'homme et la loi naturelle (Prava čovjeka i naravni zakon)*, od 119 stranica, koju je objavio 1947. godine isti izdavač. Taj sam prijevod kasnije pod prijetnjom policijske represije morao uništiti. (Netko drugi je tu istu knjigu mnogo kasnije preveo i objavio na hrvatskome.) Od samoga Maritaina sam pak tada zatražio odobrenje za prijevod i objavu nekih njegovih knjiga poslavši mu posebnom vezom preko Trsta pismo, na koje mi je on odmah ljubazno odgovorio iz Princetona (SAD), gdje je tada bio sveučilišni profesor, napisavši mi doslovno:

»Vaše me je pismo od 7. listopada beskrajno ganulo i na njemu Vam od svega srca zahvaljujem. Kakve li veće utjehe za jednog siromašnog filozofa, koji se upire približiti istini pri svijesti o slabostima naše naravi, od pomisli da su njegove knjige mogle pomoći jednome od njegove braće, kako mi Vi to tako plemenito kažete da su Vam moje knjige pomogle...«

Tada, na pragu 50-ih godina prošloga stoljeća, nisam dakako znao ni mogao znati, a tako ni itko drugi, kolika će desetljeća komunistička diktatura potrajati i koliko će godina proći prije mogućnosti objavljivanja ikakva prijevoda na hrvatski knjiga te vrste kršćanskih autora.

S druge strane, bilo je u to doba mnogo susreta i sastanaka mladih personalista kojima ja nisam prisustvovao. A znatna je i plodna bila u to doba i kasnije prevoditeljska djelatnost pravnik dr. Nikole Thallera, koji je bio osobito zaslužan u širenju misli Nikolaja Berdjajeva u Hrvatskoj. On je niz Berdjajevljevih djela godinama ustrajno prevodio i preveo, doduše i uz uporabu ponekih rusizama, na ponešto arhaički hrvatski jezik koji je, međutim, imao neki osobit čar. Ti su se prijevodi, pisani na tadašnjim mehaničkim pisačim strojevima i »umnažani« indigo papirom, potom iz ruke u ruku potajno, ilegalno širili i čitali. A onda se u uskom krugu o njima i raspravljalo. U njihovu širenju i potpori dr. Thalleru valja posebno istaknuti ulogu i pomoć njegovih mladih prijatelja, tada zaručnika, a potom i supružnika Iva i dr. Margarite Peraice. Neki su od tih prijevoda bili mnogo kasnije (a neki i prije, kao npr. *Naziranje Dostojevskog na svijet te Istina i laž komunizma*) i objavljeni, tako npr. *Sudbina čovjeka u suvremenom svijetu* (Split, Verbum, 2007.). Ono što je tada, razumljivo, bila čista ilegala pripadalo je, dakle, malome krugu oduševljenih i zanesenih mladih ljudi. Oni su bili dijelom nešto stariji od mene, a dijelom moji vršnjaci ili nešto mlađi. Danas većina njih nije više među živima. Preko njih, ali i nekih drugih, starijih osoba upoznao sam se s nizom tekstova, odnosno knjiga istaknutih prvaka personalizma. Tu bih napose spomenuo prof. Anticu Juras, majku Jure Juras, veliku prijateljicu naše obitelji i školsku kolegicu mojih roditelja u Zadru još iz doba prije 1918. i propasti Austro-ugarske monarhije. Prebjegli nakon 1941. pred talijansko-fašističkom okupacijom iz Splita u Zagreb, ona i njezin suprug prof. Ivo Juras došli su u naš grad sa svoje sedmero djece i, igrom providonosnoga »slučaja«, kada ih je moj otac sreo i upozorio na jedan slobodan stan u istoj zgradi Draškovićeve 27, u kojoj sam i ja s roditeljima tada stanovao i u njemu proboravio pune 62 godine, doselili su se u naše najneposrednije susjedstvo, kat više. Razgovori s profesoricom Juras, u moje adolescentno doba, obilježili su me za svagda, bili su dapače – kao i oni s p. Kozeljem – presudni za moje daljnje duhovno usmjerenje. Ona je bila osoba velikoga srca i brige za ugrožene, krajnje čovječna i iskrena, osjetljiva na svaku socijalnu i ljudsku nepravdu, autentična kršćanka za koju je ljudska osoba bila najviša vrijednost ovoga zemaljskog svijeta. Uz p. Kozelja bila je to tada za mene jedina poznata osoba koja je toliko zračila istinskom kršćanskom dušom.

No, kad sam prilično kasnije, 1961. godine, došao u Pariz i tamo proboravio tri godine kao znanstveni suradnik u Centre National de la Recherche Scientifique, pokušao sam doći u izravan osobni dodir i s p. Poglajenom. Na taj sam položaj bio izabran izravnom aplikacijom na natječaj, zahvaljujući savjetima i uputama mojeg rođaka iz Dubrovnika, Bariše Krekića, tada mladog znanstvenog istraživača, a kasnije redovitog profesora povijesti srednjega vijeka na Sveučilištu u Los Angelesu, gdje i sada živi i koji je nekim svojim drugim putevima uspio doći prije mene na istu funkciju znanstvenog istraživača u Pariz (u to doba vladavine generala de Gaullea, Francuska je bila osobito otvorena strancima, napose studentima i mladim istraživačima). Ja sam pak uspio postati istraživač pri spomenutom CNRS-u u Parizu izvan i mimo svih kriterija, natječaja, provjera i procedura tadašnjih jugoslavenskih vlasti, ne bez poteškoća i problema, te nekako dobiti putovnicu i vizu. Tome je možda pridonijela i činjenica što sam vrlo mlad, sa svojih 29 godina, objavio svoju prvu knjigu uopće (napisanu na francuskome) *La musique expressive* kod jedne od najuglednijih pariških izdavačkih kuća, *Presses Universitaires de France*, što je u Zagrebu imalo u stručnim krugovima priličnog odjeka i što, dakako, nije promaklo ni tadašnjoj Partiji. Ali do p. Poglajena nisam u Parizu uspio doći i osobno ga upoznati. Bio je tada u Njemačkoj. A bio sam i upozoren od nekih njegovih bliskih francuskih prijatelja, do kojih sam došao putem zagrebačke prijateljske veze, da se čuvam i u Parizu. Poglajena su naime progonili najprije Gestapo, a potom i UDBA te NKVD. Sve su te službe išle za njegovom fizičkom likvidacijom. A zanimali su ih i svi oni koji su s njim imali kontakte. Zato se on skrivao, a putem jednog mojeg dobrog prijatelja, koji ga je osobno poznao, doznao sam i neke pojedinosti o tome kako se Poglajen od tih mračnih službi oprezno čuvao i spretno im izmicao.

Poglajen je bio, *mutatis mutandis*, moglo bi se reći, neka vrsta katoličkog Jamesa Bonda koji je imao poznanstva i kontakte sve do vrlo visokih razina dolazeći do važnih informacija i uvida od međunarodnog značenja. Kao što je rekao američki isusovac Robert Graham, ciljajući pritom na njegov cjelokupan duhovno-intelektualni lik, Poglajen je bio jedan od najvećih Hrvata. No, to je u Hrvatskoj ostalo pretežno nepoznato. O snazi njegove izvanredne osobnosti govorili su mi i drugi koji su ga poznavali. On je pak, kao što je poznato, uspio doprijeti tijekom Drugoga svjetskog rata vrlo daleko, ponajprije do Slovačke, gdje je, pobjegavši ispred Gestapoa i ustaških vlasti iz Hrvatske, podulje proboravio i u toj zemlji učinio mnogo dobra: ali dopro je u svojoj širokoj djelatnosti i sve do Sovjetskog Saveza, a kasnije i do Indije i Kine. Potresna su njegova svjedočanstva o »podzemnoj« i progonjenoj vjeri naroda u bivšem Sovjetskom Savezu, o čemu je, prema mojim izvorima, referirao izravno i papi Piju XII., kojoj prilici su bili prisutni kardinal Tisserand i Jacques Maritain (ovaj je, tim svjedočanstvima duboko potresen, pritom plakao).

Ukratko, personalističke su ideje i (in)direktna povezanost s Poglajenom bile žive u jednoj maloj, elitnoj skupini mladih katolika u tim godinama u Zagrebu. Duhovna i misaona srodnost među njima nadživjela je to doba. Prijateljske veze između njih, od samih studentskih dana, ostale su zauvijek koliko diskretne toliko i jake, usprkos različitosti njihovih životnih puteva. A većina njih je kasnije odigrala zapaženu ulogu u svojoj struci ili u javnom životu u Hrvatskoj i/ili u inozemstvu.

Spomenimo (abecednim redom) najistaknutija imena među njima: Krsto Cviić, Branko Fučić, Roland Jovanović-Barolda, Jure Juras, Miroslav Kurelac, Ivo i Margarita Peraica, braća Dragutin i Živan Sikirić te Radovan i Milan Vidović, Josip Šimetin, Ivan Tomljanović i Franjo Zenko. Potonji je obranio doktorsku disertaciju o Emmanuelu Mounieru i dotjerao hrvatski prijevod Maksa Peloze Mounierova *Personalističkog manifesta*, no taj prijevod, predan jednoj zagrebačkoj izdavačkoj kući kršćanske orijentacije, nije u nas bio nikada objavljen. Zenko je bio i ostao jedan od rijetkih autora koji su u Hrvatskoj pisali o personalizmu, napose o genezi i filozofsko-antropološkom nadahnuću personalističkog duhovno-misaonog pokreta. Vrijedno je, informacije radi, spomenuti i tekstove što su ih o personalizmu objavili na hrvatskome Ivan Kozelj, Ivan Šestak, Neven Šimac i Stipe Tadić.¹

Što se pak tiče doprinosa kršćanskog personalizma našem vremenu i općenito, napose u Zapadnoj Europi, on je dvostruk:

1. kršćanski personalizam se jasno, odlučno i bezuvjetno suprotstavio svim tiranskim diktaturama i političkim te ideološkim totalitarizmima 20. stoljeća – komunizmu, fašizmu i nacionalsocijalizmu, koji su bili glavni nositelji tog gaženja i korjenitog omalovažavanja osobe, ali je razradio i argumentiranu kritiku i povijesnu osudu klasičnog građanskog, kapitalističkog društva. Između tih dviju strana, (neo)liberalne i totalitarne, njegov je put bio doista »treći put«;
2. kršćanski personalizam je nepokolebivo, čvrsto i snažno istaknuo jedinstvenu i nenadomjestivu vrijednost ljudske osobe u svijetu i društvu, prema Tomi Akvincu – onoga što je najsavršenije u cjelokupnoj naravi (*id quod est perfectissimum in tota natura*) i to u jednome vremenu u kojemu je ljudska osoba bila u masovnim razmjerima osobito

¹ Usp. poglavlje o personalizmu u: Ivan KOZELJ, *Savjest. Put prema Bogu*, Zagreb, Filozofsko-teološki institut DI u Zagrebu, 1988; Franjo ZENKO, Personalizam – mjesto dijaloga između individualizma i komunitarizma, te Neven ŠIMAC, Personalizam kao angažman i praksa – kršćanin u svijetu, u: Hans-Georg FLECK, ur., *Liberalizam i katolicizam u Hrvatskoj*, Zagreb, Zaklada Friedrich-Naumann, 1998, 177-200 i 201-219; Stipe TADIĆ, Personalizam Emmanuela Mouniera i njegovi refleksi na Drugi vatikanski koncil, *Nova prisutnost*, 1 (2003) 2, 223-235; Franjo ZENKO, Personalizam u Hrvatskoj, *Nova prisutnost*, 3 (2005) 1, 3-21; Krsto CVIIĆ, Pogovor, u: Rolando BAROLDA; Krsto CVIIĆ, *Nesmireni zov – Prijatelji – U pustoj zemlji. Antologija iz olovnih vremena*, Zagreb, Dora Krupićeva, 2005; Ivan SUPIČIĆ, *Za univerzalni humanizam. Prema potpunijoj čovječnosti*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2010, 181-206 (poglavlje: »Od individualizma do personalizma«).

prezrena i gažena; ali to vrhunsko vrednovanje ljudske osobe, no bez ikakva njezina idealiziranja, nije dakako pitanje samo jednog vremena: ono je trajno aktualno.

Po svome prvom aspektu personalizam je, dakle, kao duhovno-idejni pokret prošloga stoljeća imao na intelektualnoj i duhovnoj razini prvorazrednu ulogu i izvršio je znatan utjecaj na misaona kretanja i shvaćanja unutar jedne možda manje, ali vrhunske duhovno-misaone elite toga vremena na Zapadu, osobito u Francuskoj, Belgiji i Njemačkoj, na filozofe, teologe, sociologe i političare, sve do ideja koje su našle svoje mjesto i bile usvojene na Drugom vatikanskom saboru, na što je upozorio i Stipe Tadić u prethodno citiranoj bilješci njegova navedenog teksta. Kao gotovo uvijek, ono što je najkvalitetnije nije obično i najraširenije. U najtežim, prijelomnim i tragičnim povijesnim zbivanjima i preokretima vremena, kada su neki izjednačavali antifašizam s prihvaćanjem komunizma, a drugi antikomunizam s prihvaćanjem čak ekstremnog nacionalizma i/ili neoliberalnog kapitalizma, kršćanski je personalizam od samog svog nastanka, već prije, ali i nakon Drugoga svjetskog rata, odbacio tu alternativu i pokazao korjenitu neutemeljenost takvih poistovjećivanja i načelno i u konkretnom stavu prema društvenim i političkim događanjima. Takav je stav došao do osobitog izražaja kod Berdjajeva i Maritaina.

Za personalizam i njegove nositelje ni u jednome trenutku nije bilo niti je moglo biti opravdanja za svijet u kojemu je, s jedne strane, beskrajan niz ljudskih bića, prezrenih, progonjenih i pregaženih u ratovima i revolucijama, u čistkama i pogromima sovjetskih gulaga i nacističkih koncentracijskih logora i plinskih komora te agresivnih vojnih pohoda, bio žrtvom nesmiljenog nasilja i nepravde, tih protuljudskih, antipersonalističkih ideoloških, društvenih i političkih tiranija, usmjerenih protiv slobode i dostojanstva ljudske osobe, tiranija koje su stavljale uske, monstruoze ciljeve pojedinaca i svojih patoloških struktura, vođa i skupina, ideologija i političkih stranaka, uzdignutih do paklenog Mita – iznad općeg, zajedničkog dobra naroda i ljudskih osoba. S druge strane, personalizam i personalisti, u ime ljudskosti ili čovječnosti, inherentne istinskom kršćanstvu, nisu nikada mogli prihvatiti ni sva zla svojstvena suvremenom (neo)liberalnom kapitalizmu kao ni ona iz njegovih prijašnjih razdoblja. Oštra kritika građanskog društva bila je i ostala integralni dio personalističke idejno-duhovne orijentacije. A u bitnom ona nije načelno ništa izgubila od svoje aktualnosti ni danas. Nebrojani milijuni gladnih, siromašnih i bijednih, od kapitalističkog sustava iskorištavanih pojedinaca, krajeva i naroda, društvenih skupina i slojeva, ponajprije radnika, svi bolesni i zanemareni, sva zaboravljena, gladna djeca svijeta, koja još i danas umiru u krajnjoj neimaštini na svim, a pogotovo na nekim kontinentima, pri gotovo potpunoj ravnodušnosti i bešćutnosti bogatih i moćnih pojedinaca i skupina, koje drže u svojim rukama najveći dio svjetskih bogatstava, besprimjerna su sablazan i »u nebo vapijući grijeh« koji se ne mogu i ne smiju prihvatiti i s kojima se nitko pošten, a pogotovo

kršćanin, ne smije nipošto pomiriti premda, nažalost, spram njih i sami kršćani prevelikim dijelom ostaju nedovoljno kritički aktivni, a u konkretnoj pomoći i solidarnosti premalo djelotvorni.

No, ipak, tom preziru i izazovu ljudske osobe, toj uvredi i poniženju čovjeka, koji traju od postanka svijeta, trebat će konačno jednoga dana, i to što prije, suprotstaviti u ime ljudske solidarnosti i ljudskog bratstva, u ime čovjeka i za čovjeka, ujedinjene duhovne i materijalne snage što većeg dijela čovječanstva, ponajprije kršćanskoga, ali i svakog drugog iskrenog i istinskog, praktičkog, životnog i djelatnog, realnog humanizma svih idejnih usmjerenja – u službi ljudske osobe i zajednice, čovjeka i društva kao trajnog projekta. Kao što je rekao Maritain, glede mogućnosti ostvarenja jednoga pravednijeg i bratskijeg ljudskog društva i svijeta, čovječanstvo se još uvijek nalazi u stadiju svoje – *prapovijesti*.

Što se pak tiče drugoga aspekta, personalizam je u biti stanovita vizija i misaono-duhovna perspektiva koja se tiče čovjeka, ali i njegova položaja u društvu. Stoga su ga njegovi najistaknutiji nositelji i nazvali »komunitarnim personalizmom«, a integralni kršćanski humanizam »personalističkim i komunitarnim« humanizmom. Dostojanstvo i cjelovitost ljudskoga bića ne postoje samo u sebi, ili izolirano, nego i u njegovim odnosima s drugim ljudskim bićima. Jedino se ujedno i u osobnoj i u komunitarnoj perspektivi može govoriti o skladnom i potpunom postojanju i rastu čovjeka u svim njegovim dimenzijama. Personalistički pogled na svijet uključuje što potpunije uzimanje u obzir cjelovitosti čovjeka, sa svim onim što on uključuje i podrazumijeva, bez ikakva uljepšavanja ni umanjivanja. Zato »komunitarni« ili »zajedničarski« personalizam nije i nipošto ne može biti individualizam. Personalizam je integralni humanizam. A u svojim najčišćim, najizvornijim temeljima personalizam je nesumnjivo kršćanskog porijekla. No, premda stoga možemo osnovano govoriti o kršćanskom personalizmu, ne možemo ni osporiti postojanje personalističkih usmjerenja i pogleda koji nisu izrazito kršćanski nego npr. agnostički. Poštovanje ljudske osobe, njezine jedinstvene vrijednosti i dostojanstva nije ničiji monopol. Ali, kršćanski je personalizam ipak najdublje ukorijenjeni pogled na čovjeka i svijet jer izvodi dostojanstvo i vrijednost ljudske osobe iz uzvišene realnosti samoga božanskog bića, iz triju božanskih Osoba. Stoga je kršćanski personalizam teocentrički, ali i antropocentrički i kozmoteandrijski: *teocentrički*, s obzirom na čovjeka bitno upućenog na Boga kao svog Stvoritelja koji je centar svega postojećeg; *antropocentrički* s obzirom na zemaljski svijet i društvo u kojima čovjek živi, koji ga neposredno okružuju i kojima je čovjek središte i vrhunac; *kozmeteandrijski*, s obzirom da je čovjek dio kozmosa, mikrosvijet u makrosvijetu.

S druge strane, ne samo da je najdublji i najdosljedniji personalizam bitno kršćanski, nego je i samo kršćanstvo u svojoj biti personalističko. Krist se obraća kao osoba iznad svega ljudskoj osobi, svim osobama, a ne ponajprije

društvenim strukturama, slojevima ili političkim silama. I to zato što je ljudska osoba najviša »vrednota svijeta« i ujedno najviša ljudska »vrednota nadsvijeta« u kojem je Bog vrhunska i vječna vrednota nad svim vrednotama. Premda svaki personalist ne mora biti kršćanin, istinski kršćanin ne može ne biti personalist – htio on to i znao ili ne. Nitko više od Krista nije uzdigao ljudsku osobu i dao joj veću vrijednost od njega. Nitko joj nije namijenio uzvišenije dostojanstvo i plemenitije, vječno određenje te je više pozvao na suobličenje sa samim Bogom, da uza svu bitnu ontološku razliku osoba i naravi bude s njim – jedno. Kao što kršćanski personalizam nije individualizam, a tako ni kolektivizam, tako nije ni dezinkarnirani, prazan ili šuplji spiritualizam. Kršćanski je personalizam humanizam konkretnog (a nije, dakako, ni idealizam ni materijalizam).

Stoga personalizmu nije ništa suprotnije od nekog apstraktnog, cerebralnog, suhog intelektualizma ili pukih mentalnih konstrukcija. Personalizam je duh i život, konkretna vizija konkretnog. Kao što je dubokoumno pisao Ivan Kozelj, citirajući Mouniera:

»Ništa se personalizmu tako duboko ne protivi kao težnja, danas tako općenita, za nekom misaonom aparaturom, koja bi – funkcionirajući savršeno – nekako automatski donosila i teoretska rješenja i praktičke smjernice, a ujedno imala ulogu zaustavne brane pred novim istraživanjima, osiguranja protiv životnog nemira, iskupljenja i rizika.«²

Za personalizam osoba:

»Ne naliči ničemu u svijetu... Osoba, odnosno čovjek kao osoba, nije dijete ovoga svijeta. Njezino podrijetlo je drugdje... Ona nije dio neke objektivne prirodne hijerarhije uz tolike druge dijelove. Osoba nije predmet među drugim predmetima, ni stvar među drugim stvarima. Ona je *subjekt*.«³

Osim toga, ljudska osoba nije

»neka čvrsta, sama u sebi fundirana i sama sebi dostatna opstojnost... kao neko samo u sebi konačno zaokruženo i dovršeno biće; naprotiv, doživljava se kao krhko... nepotpuno, u sebi nesmireno biće; kao biće u nacrtu, koji tek treba da se ostvari.«⁴

Osoba ne postoji i ne živi kao što postoji i živi sve ono što nije ona. Ona postoji na osobit način, posjeduje sebe i raspolaže sama sobom, natpostoji duhovno u spoznaji i ljubavi.⁵ Tri temeljne relacije ljudske osobe – prema Bogu, prema sebi, prema drugima – izazov su i za tri temeljna smjera ljudskoga rasta i razvoja, djelovanja i duhovnog buđenja: poziv na buđenje Bogu, na buđenje sebi, na buđenje drugima. Osoba se ostvaruje u relacijama i ne spašava se u osa-

² Emmanuel MOUNIER, *Le personalisme*, Paris, Presses Universitaires de France, 1951, 6.

³ Ivan KOZELJ, *nav. dj.*, 177.

⁴ *Isto*, 183.

⁵ Usp. Jacques MARITAIN, *La personne et le bien commun*, Paris, Desclée de Brouwer, 1947, 33.

mi. Stavljanje ljudske osobe na najviše mjesto na ljestvici vrednota nije nipošto izraz ni egocentrizma, ni egoizma, ni egolatrije. Naprotiv, najviša se realizacija i afirmacija osobe ostvaruju kroz izlaz iz vlastitoga *ega*. Najviša je potvrda i realizacija osobe u njezinu izlasku iz njega. Ona to više jest što je manje zarobljena *egom*. U stanovitu smislu osoba to više jest što više napusti sebe, odnosno svoj »niži«, psihološki dio, svoju nesvjesnu sjenu, što ih se više oslobodi, što se više »isprazni«, što ih više prosvijetli. U tome je paradoks čovjekova bića. Prema Kristovoj riječi, onaj tko napusti svoj život – naći će ga, a onaj tko ga nađe – izgubit će ga. Paradoks je u tome što se čovjek ne može davati, a da prethodno ne *bude*, a ne može biti ako se ne *daje*. Treba biti u sebi i za sebe da bi se bilo za druge, kao što treba biti za druge da bi se bilo u sebi i za sebe, a u svemu – u Bogu. Takva je paradoksalna dinamika života. *Ego* pripada psihološkoj sferi, a osoba duhovnoj. Personalistička vizija čovjeka i svijeta ne zanemaruje i ne podcjenjuje ni psihološku ni duhovnu sferu, ali ni realnost i vrijednost materijalnog i fizičkog svijeta, uopće života u svim njegovim vrijednostima, pojavnostima i oblicima, pa tako i u onim društvenim i političkim. Kao što je jasno istaknuo Jacques Maritain u svojoj glasovitoj knjizi o integralnom humanizmu:

»Razumno utemeljeno poimanje civilizacijskog poretka... je ponajprije *komunitarno*; pod tim razumijevam da je specifičan cilj društva i civilizacije zajedničko dobro... koje je nadređeno interesima pojedinca koliko je on *dio* društvene cjeline... /Ali/ ono je podređeno nečemu boljem, nevremenitome dobru osobe, postignuću njezina savršenstva i duhovne slobode. Stoga je druga značajka ispravnog poimanja vremenitog poretka *personalistička*. Pod tim razumijevam kako je od temeljne važnosti da zajedničko vremenito dobro poštuje nadvremenate ciljeve ljudske osobe i da im služi.«⁶

Otkad je Maritain to pisao u svojem kapitalnom djelu o cjelovitom humanizmu prošlo je točno 75 godina. A te obljetnice vrijedno je prisjetiti se. Naime, netom spomenute, kao i mnoge druge autorove temeljne koncepcije, nisu danas ništa manje aktualne no što su bile kada ih je izložio u toj svojoj knjizi (*Humanisme intégral*, Paris, Aubier, 1936) koja je, moglo bi se reći, prava *magna charta* kršćanskog personalizma i humanizma općenito, a personalističke političke filozofije napose. Ono što je bilo iz nje primjereno i primjenjivo za vrijeme njezina objavljivanja ne isključuje ono što vrijedi i danas.

U tom svjetlu umjesno je prisjetiti se na tu razliku i razlikovanje, na koje je upozorio i Emmanuel Mounier, naime da se s jedne strane općenito, kao napose i u naše vrijeme, mora nadići svaki apstraktan idealizam i grubi materijalizam, a tako i individualizam i kolektivizam, da bi im se suprotstavio duhovni realizam; s druge pak strane, ljudske mogućnosti postojanja i djelovanja ne mogu se shematski opisati ni odrediti, pa prema tome ni provoditi, tako da se, koliko god njihove vizije nadvisivale konkretne povijesne trenutke, moraju formulirati unutar povijesnih granica i njihovih konkretnih uvjeta. Pritom se moraju ta-

⁶ Jacques MARITAIN, *Cjeloviti humanizam*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1989, 164.

kođer neprestano otklanjati i demistificirati sve vlastite i tuđe psihološke i ideološke zamke i iluzije o svijetu, sebi i drugima.⁷ A ta dekonstrukcija, to stalno skidanje maski, bezuvjetno traženje istine – trajna je čovjekova zadaća za sve sredine i za sva vremena. To je jedan od bitnih poziva personalizma. Taj poziv je aktualan i danas.

Među drugim, rijetkim autorima u nas, taj je poziv osobito duboko shvatio, asimilirao i jasno na više načina formulirao Željko Mardešić. Tako je na jedno-mjestu, povezujući personalizam sa sudbinom kršćanstva, izričito i snažno istaknuo kako danas treba

»konačno i hrabro početi odgajati vjernike izvan svih kolektivističkih i ideologijskih vizija kršćanstva koje su u prošlosti tom istom kršćanstvu nanijele nenadoknadive sramote i poraze«, kao i da nam je »zauzimati se za jedno doista posve personalističko kršćanstvo, skupljeno u malim zajednicama, po mjeri ljudskosti, a ne države, naroda ili međunarodnih udruženja. Biti svjetlo dobrote, a ne zagovornik svoje grupe istomišljenika i istovjernika.«⁸

Mardešić nije mogao bolje no ovim riječima povezati dva spomenuta aspekta kršćanskog personalizma – njegovu trenutnu i trajnu aktualnost. Prva naime proizlazi iz druge. Bilo bi sretno kad bi oni koji se bave Mardešićevim životnim i znanstvenim opusom prepoznali njegov personalizam kao i duboke personalističke korijene njegove duhovne i filozofske vizije čovjeka i svijeta. Sva bi se njegova nastojanja mogla u nekom smislu sažeti, ne umanjujući ništa drugo, na taj bitan aspekt koji je ekvivalent autentičnosti i oznaka iskrenosti njegove kritičke misli i kršćanskoga duha. To ne razumjeti značilo bi ne razumjeti Mardešića. Ali i više od toga: ne razumjeti u čemu je u biti riječ ne samo kod Mardešića nego i u samome kršćanstvu – upravo u traženju biti, istinitosti, čistoće i autentičnosti svagdje i u svemu, istinskih vrednota našega ljudskog svijeta i Božjega nadvijeta. To je od samoga početka nastajanja i tijekom čitava njegova dosadašnjeg puta do danas bio i ostao najdublji motiv pokretanja i razlog postojanja toga duhovnog i misaonog gibanja koje se nazvalo personalizmom. U tom smislu personalizam je i danas ujedno trajan i vremenu primjeren duhovni i misaoni projekt. Barem se jedan njegov djelić ostvaruje i kroz ovaj časopis koji je dao mjesta iznošenju njegove ideje i ideja o njemu.⁹

⁷ Usp. Emmanuel MOUNIER, *Qu'est-ce que le personnalisme?*, u: *Œuvres*, Paris, Éditions du Seuil, 1962, sv. 3, 242-245. Usp. također autorovu na hrvatski prevedenu knjigu: *Angažirana vjera*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1971.

⁸ Željko MARDEŠIĆ, *Svjedočanstva o mirotvorstvu*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2002, 53-54.

⁹ Među drugim i drugdje objavljenim tekstovima usp. npr. one Ivana KRIBLA i osobito Ivana DEVČIĆA o Berdjajevu, počev od njegove knjige *Osmi dan stvaranja. Filozofija stvaralaštva Nikolaja A. Berdjajeva*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1999.